

Personalhistorie og sagnfortælling

Et indledende studie over den sønderjyske fortæller Cæcilie Magdalene Hansen (1829–1919)

I 1894 mødte folkemindesamler Evald Tang Kristensen den fattige kone Cæcilie Magdalene Hansen på øen Als i Sønderjylland. Cæcilie kunne blandt andet fortælle sagn, og i artiklen analyseres tre sagn i samspil med en præsentation af Cæcilies livshistorie, som den fremgår af personalhistoriske kilder og arkiverne ved Dansk Folkemindesamling. I artiklen diskuteres også Cæcilies tendens til at inddrage sine egne familiemedlemmer i sagnene. I et bredere perspektiv sættes Cæcilies livshistorie og sagnanalyserne i relation til de historiske forhold, hun levede under. Sagnene kan læses som et forsøg på at forstå og få kontrol med de ellers uforudsigelige ændringer i samfund og vejrlig, der hurtigt skubbede landbosamfundets laveste klasse over på den forkerte side af sultegrænsen.

Indledning

I de sidste dage af september året 1894 var den danske folkemindesamler Evald Tang Kristensen (1843–1929) på sin anden indsamlingstur over den dansk-tyske grænse, der siden det danske nederlag i krigen 1864 havde gået ved Kongeåen. Fra Askov Højskole nord for grænsen fulgtes han med den dansksindede politiker Hans Peter Hanssen-Nørremølle (1862–1936) til Aabenraa. Tang Kristensen blev i byen foreslået at begynde sin indsamling på øen Als, og Mathias Andresen (1858–1916), der senere skulle blive den danske sprogforenings formand, anbefalede Tang Kristensen at gå til Egen Sogn og opsøge en gårdmand, som ville kunne hjælpe Tang Kristensen til rette.¹

Ankommet til Als opsøgte Tang Kristensen gårdmanden, der var ejer af proprietærgården Lysholm, men manden viste sig, trods Andresens anbefalinger, ikke at være forstående over for Tang Kristensens indsamlingsprojekt.² Heldigvis kom Tang Kristensen i tale med en voksen datter på gården, og hun udviste langt større forståelse for hans indsamling af folkeminder. Hun havde netop en god informant i tankerne, og Tang Kristensen erindrede senere begivenheden således:

“Der boer en gammel Kvinde her tæt ved”, sagde hun til mig, “og hende skal De have fat i. Naar vi nu har spist, skal jeg følge med Dem derhen”.

[...] Et lille Stykke fra Gaarden laa Huset, hvori *Cæcilie Magdalene Hansen* boede, og jeg kom snart i Gang med at skrive op, hvad hun kunde fortælle. Hun var ellers ovre fra *Broager*, men det gjorde jo ikke noget, og den Eftermiddag fik jeg ikke saa lidt skrevet op, og det var gode Sager, hun kunde meddele.³

Den jyske Tang Kristensens noget underspillede formuleringer må man ikke tage fejl af: Han fandt, at *Cæcilie Magdalene Hansen* var en fremragende informant, hvilket glædede ham, fordi han ellers var skuffet over, hvor få gode informanter han havde mødt på Als på trods af de gode anbefalinger om øen, han havde fået i Aabenraa.⁴

Som så mange andre af Tang Kristensens informanter tilhørte *Cæcilie* det rurale samfunds bund. Dog er Tang Kristensens oplysninger om hendes præcise stand ikke ved første øjekast helt entydige. I et af sine værker omtaler han hende som *husmandskone*,⁵ og i et håndskrevet register over folkevisesangere benævner han hende blot som *aftægtskone*.⁶ Endelig synes der i Dansk Folkemindesamlings regi at være opstået en konsensus om, at hun var *indsidderske*,⁷ men hvor denne oplysning stammer fra, har jeg ikke kunnet afgøre.

Når Tang Kristensen benytter ordet *husmandskone* om *Cæcilies* stand, siger han sandsynligvis til, hvad han fra kongeriget kendte som en husmand uden jord. Den tilsvarende stand i Slesvig kaldtes for en *inderste*, der ofte kun havde en kålhøve, hvis han overhovedet havde en jordlod. Inderstens primære indtægt kom fra forskellige former for håndværk, dagleje og lignende. Men en repræsentant fra denne stand kunne også leve på aftægt, hvilket, Tang Kristensen netop indikerer, var tilfældet for *Cæcilie*, når han kalder hende en *aftægtskone*. Boede indersteparret tilmed til leje hos eksempelvis en gårdmand, således at de ikke ejede deres hus med eventuel jordlod, kaldtes de gerne for *hyreinderster*.⁸ Sidstnævnte må være den stand Dansk Folkemindesamling siger til, når de kalder *Cæcilie* for *indsidderske*. Således behøver der altså ikke være diskrepans mellem de forskellige oplysninger om *Cæcilies* stand.

I arkiverne hos Dansk Folkemindesamling finder vi også andre oplysninger om *Cæcilie*. Tang Kristensen opfordrede folk til at optegne folkloristisk materiale og sende det til ham, og en i øvrigt ukendt person har således opsøgt *Cæcilie* i december 1897, hvor hun boede i landsbyen Helved i Notmark Sogn på Als. Denne indsamler benævnte hende med navnet "Cecilie Magdalene Maei".⁹ Som jeg vil komme ind på senere, er *Mai* faktisk *Cæcilies* giftenavn ved andet ægteskab – *Hansen* er derimod hendes pigenavn. Fra et sagn, som jeg senere vil analysere i artiklen, ved vi også, at hendes mor kom fra Skærbæk Sogn ved den sønderjyske vestkyst.¹⁰

Men selvom disse oplysninger ligger arkiveret hos Dansk Folkemindesam-

ling i København, er det ikke hidtil lykkedes at identificere kvinden nærmere i de personalhistoriske kilder.¹¹ Men for nyligt lykkedes det mig, og med denne artikel vil jeg skitsere Cæcilies livshistorie, ligesom jeg vil fremhæve og analysere tre af hendes sagn. Med analyserne ønsker jeg særligt at vise, hvordan hun inddrager sin slægt i sine fortællinger, og hvordan sagnene i øvrigt hænger sammen med hendes egen person og den sociale, politiske og økonomiske virkelighed, hun levede i. Teoretisk er jeg altså optaget af, hvordan sagnene skaber relevans og betydning for fortælleren og hendes potentielle tilhørere set i lyset af den tid, hun fortæller sagnene i.

Rekonstruktion af konteksten

I det 19. århundredes romantiske filosofi begyndte man at interessere sig for landalmuen rundt omkring i Europa. Modsat de højere samfundslag fandt man den nedre bondestand upåvirket af tidens hurtigt skiftende mode og luner, og derfor tænkte man sig, at disse mennesker opretholdt nationens grundlæggende træk og åndelige skatte. Man mente, at man med de rette metoder kunne føre folkeminderne tilbage til en glørværdig fortid og dermed finde selve de byggesten, der definerede nationen. Således gik der ikke længe, før folkeminderne blev taget til indtægt i den kulturelle krig, der førtes under dannelsen af de europæiske nationalstater.¹²

Af samme årsag interesserede de fleste forskere sig ikke for, hvilket levende, tænkende og følende *menneske* materialet var indsamlet hos. Folkeminderne var først og fremmest fortidsminder,¹³ og oplysninger om informantens bopæl, liv og slægt var som udgangspunkt kun interessante, hvis de kunne bidrage til forskningens hovedformål: at finde folkemindets oprindelige form, dets *urtype*, og hvor i verden, folkemindet første gang var opstået. Denne skole er gået over i forskningshistorien som den historisk-geografiske metode, der særligt udvikledes i Finland i forbindelse med indsamlingen og redigeringen af sangene til det finske epos *Kalevala*.¹⁴

Fra 1960'erne og 1970'erne skete der et skift i folkloristikken, idet man erkendte, hvor vigtigt *kontekst* er for folkloristiske udtryks udformning, funktion og betydning.¹⁵ For eksempel opdagede man, at naturligt fortalte sagn typisk overleveres under uformelle forhold i almindelig samtale, og i denne samtale udvikles sagnet derfor, idet tilhøreren eller tilhørerne gerne kommer med kommentarer eller har indvendinger mod troværdigheden af sagnet, ligesom andre måske supplerer med parallelle fortællinger, der viser et andet perspektiv på det tema, der just fortaltes om.¹⁶

Den umiddelbare reaktion på denne nye erkendelse var, at man stort set afviste det historisk indsamlede 'døde' materiale som egnet i moderne folkloristiske studier,¹⁷ fordi materialet var indsamlet uden de nye principper for at

notere kontekstuelle informationer. Andre folklorister manede dog til besindighed. I 1980'erne viste Bengt Holbek (1933–1992) med sine eventyrstudier, hvordan det er muligt at rekonstruere den kontekst, eventyret blev fortalt i. Ved hjælp af indsamlerens noter suppleret med personalhistoriske kilder, kan vi få kendskab til den person, der fortalte eventyret, og personen kan vi derefter placere i den historiske virkelighed, som hun levede i.¹⁸

Når vi arbejder med Tang Kristensens primære feltnoter, de såkaldte Dagbøger,¹⁹ er vi særligt godt stillet, for her optegnede han det meste materiale, mens hans sad over for informanten og i den rækkefølge, som han hørte det. Således kan vi ofte fornemme de koblinger, der er mellem de folkloristiske udtryk, når eksempelvis et tema, en lokalitet eller en person fra ét sagn går igen i sagnet, der følger lige efter. Tang Kristensen udviklede også en teknik, der gjorde ham i stand til at notere materialet ned, så han stort set fulgte informanternes talestrøm. Hertil noterede han som minimum sine informanternes navne, og hvor han mødte dem.²⁰

Som det var tilfældet med Cæcilie Magdalene Hansen, noterede han ofte yderligere oplysninger, eksempelvis hvor informanten var født, ligesom mange af hans informanter er nævnt i hans erindringsværk *Minder og Oplevelser* (1923–1928). Cæcilie var dog ikke blandt de informanter, som Tang Kristensen udarbejdede små levnedsskildringer over.

For danske sagns vedkommende har særligt Timothy R. Tangherlini, og for nyligt jeg selv, benyttet og udviklet metoderne til at analysere Tang Kristensens materiale i kontekst af den tid, sagnene fortaltes i.²¹ Modsat eventyret fortælles det mere kortfattede sagn med en stor grad af troværdighed, idet handlingen foregår i den verden og det landskab, som fortæller og tilhørere selv lever i eller har kendskab til, typisk med inddragelse af navngivne lokaliteter for handlingen. Selvom sagnet gerne inddrager historiske eller historisk troværdige karakterer, spejler sagnet snarere den samtid, det fortælles i, end den fortid, det handler om.²²

I projektet gemmer sig altså en vigtig personalhistorisk opgave, der handler om at puste liv i de ved første øjekast ganske anonyme informanter, der blev interviewet gennem det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede.

Et liv i fattigdom

Cæcilie blev født i Broager Sogn den 2. oktober 1829, og i forbindelse med hendes dåb har præsten skrevet følgende i kirkebogen, her oversat fra tysk: "Cæcilie Magdalene Hansen, [datter af] hyreinderste Jep Hansen [1783–1853] og Marie Elisabeth, født Jensen [1791–1859], i Lågemade ved Egersund, [barnet er en] ægtefødt datter."²³ I den originale tyske indføring benyttes ordet *Haurling* om farens stand.²⁴ En *Haurling*, også stavet *Heurling* eller *Häuerling*, er

Figur 1: Kortet viser en række vigtige lokaliteter i Cæcilie Magdalene Hansens liv. Hun blev født i 1829 i Lågemade, men familien flyttede kort tid efter ind i et af fattighusene ved Vemmingbund. Som ung voksen føder hun et uægte barn på fattiggården i Broager, og efter at have giftet sig med barnets fader, bor hun i en årrække i Skelde. Da hendes første ægtemand dør, flytter Cæcilie i forbindelse med sit andet ægteskab til Als. Her møder Tang Kristensen hende i 1894 i Sjellerupskov, Egen Sogn, men hun har i en periode boet i nabosognet Notmark i landsbyen Notmarkskov, og i 1919 dør hun i landsbyen Helved. Kort af forfatteren og Bo Nissen Knudsen. Sognegrænser: Carsten Porskrøg Rasmussen.

en daglønner, der bor til leje, typisk i et mindre hus.²⁵ Cæcilies far ejede altså ikke familiens hus og den lille jordlod, der eventuelt hørte til, hvilket på dansk således svarer til en *hyreinderste*.

Ifølge folketællingerne 1835 og 1840 er familien dog faldet længere ned på samfundets bund, for her bor de i det større af to fattighuse, der ligger ud mod Vemmingbund.²⁶ Fattighusene var i Slesvig et tilbud om husly til de fattige, men modsat de egentlige fattiggårde blev den personlige frihed ikke indskrænket, og man var ikke underlagt arbejdstvang eller kontrol.²⁷ Da den 14-årige

Cæcilie den 31. marts 1844 bliver konfirmeret, er faren fortsat noteret som bosiddende i fattighuset, og året efter bor forældrene samme sted, men uden Cæcilie.²⁸ Hun er utvivlsomt kommet ud at tjene umiddelbart efter konfirmationen, men hvor hun befinder sig ved folketællingen 1845, er det endnu ikke lykkedes mig at finde frem til.

I perioden fra den 1. november 1853 til 1. oktober 1854 tjener Cæcilie hos gårdmand Jacob Jacobsen i landsbyen Hydevad i Hellevad Sogn. Det ved vi, fordi hun på fattiggården i Broager den 15. februar 1855 føder sit første barn Jens Jensen Matthiesen. Barnet fødes uden for ægteskab, og da barnefaren udlægges som tjenestekarl Jens Matthiesen (1830–1874) i Hellevad Sogn, forlanger Broager Pastorat, at barnet skal indføres i dåbsregistret i Hellevad Sogns kirkebog. I den forbindelse noteres også oplysningerne om hendes tjenestetid i sognet.²⁹ I Broager Sogns kirkebog er der tilsvarende i forbindelse med drengens dåb i marginen anført: “Har Fødestedshjemmet efter sit 18de Aar i Hellevadt Sogn, hvilket sammesteds er noteret i Kirkebogen.”³⁰

Årsagen til den øvelse ligger utvivlsomt i Slesvigs fattigbestemmelser. En lov af 7. september 1736 pålagde hver by og hvert sogn at forsørge sine egne fattige, ligesom det bestemtes at fattige skulle forsørges det sted, hvor de var fødte, opdragne eller havde opholdt sig det meste af deres liv.³¹ Men spørgsmålet om hvor den enkelte fattige var hjemmehørende, var ofte åbent for fortolkning. Reglen medførte derfor mange konflikter sognene imellem, hvor man på forskellige måder forsøgte at fralægge sig forsørgerpligten over for folk, der udgjorde en risiko for i fremtiden at komme til at ligge sognets fattigkasse til last.³² Cæcilies uægte søn født på fattiggården i Broager, har man utvivlsomt vurderet, var i risikogruppen for selv at vokse op i stor fattigdom, og derfor har Broager Pastorat fralagt sig forsørgerpligten fra hans 18. leveår ved at pege på Hellevad Sogn som stedet for barnets undfangelse.

I Broager Sogn bliver Cæcilie i 1856 gift med barnets fader Jens Matthiesen,³³ hvorefter de på et tidspunkt er flyttet til landsbyen Skelde i samme sogn. Matthiesens levebrød i folketællingen 1860 angives som arbejdsmand, og parret har fået yderligere to børn, der da er fire og to år gamle.³⁴ I ægteskabet får de endnu flere børn, og i forbindelse med tre af dem, hvis dåb jeg kan finde optegnet i kirkebogen fra Broager Sogn i perioden 1865–1871, er Matthiesens stand angivet som hyreinderste.³⁵ I 1874 dør Matthiesen af *brystsvaghed*, det vil sige lungetuberkulose, og her fremgår det, at han efterlader syv børn, som han fik sammen med Cæcilie.³⁶

I 1878 gifter Cæcilie sig igen, denne gang med enkemanden Christen Petersen Mai (1837–1919), der er født i landsbyen Dyndved i Egen Sogn på Als.³⁷ Jeg har ikke fundet oplysninger om, hvorvidt ægteparret fik børn, og generelt har det været svært at finde kilder til at belyse denne del af Cæcilies liv. Fra

perioden 1864 til 1920, hvor Slesvig som bekendt var indlemmet i Preussen, er stort set ingen folketællingslister med personalhistorisk værdi bevaret fra landdistrikterne.³⁸ Vi ved, at Tang Kristensen mødte Cæcilie i 1894, hvor hun var bosiddende i Sjellerupskov i Egen Sogn, altså hendes mands fødesogn. Samtidig ved vi fra et af hendes sagn, at hun i en periode, før hun møder Tang Kristensen, har boet i et hus i Notmarkskov.³⁹ Denne landsby ligger i Notmark Sogn, det vil sige Egen Sogns sydøstlige nabo.

Hvorfor og hvor længe ægteparret boede i Sjellerupskov, er altså uklart, for Cæcilie knyttedes kun få år efter hendes møde med Tang Kristensen igen til Notmark Sogn. I Dansk Folkemindesamling ligger nemlig en eventyroptegnelse, der tilskrives Cæcilie, og optegnelsen er den 6. december 1897 lokaliseret til landsbyen Helved,⁴⁰ der netop ligger i sognet. Eftersom hendes mand Christen Petersen Mai var født i Egen Sogn, er de måske blevet skubbet frem og tilbage mellem Egen og Notmark sogne i forbindelse med konflikter om forsørgerpligten af det fattige ægtepar.

I landsbyen Helved dør Cæcilie den 1. januar 1919, 89 år gammel.⁴¹ I kirkebogen står der om hende: "Levede i stor fattigdom, efterlader en ægtemand, med hvem hun (for anden gang) blev gift, [og som] er nogle år yngre end hende".⁴² Hendes mand dør allerede i december måned samme år som Cæcilie, og i sin sidste tid var han bosiddende i fattighuset i Notmark Sogn.⁴³ Selvom vi på grund af manglen på bevarede folketællinger fra Slesvig i perioden 1864–1920 ikke kan dokumentere hele Cæcilies liv, peger de tilgængelige kilder på, at hun levede i den største fattigdom fra fødsel til død.

Menneskenes forhold til bjergfolket

Cæcilie fortæller flere sagn om bjergfolket, på dansk også kaldet *højfolk*, *bakkefolk*, *dværge*, *puslinger*, *vætter* eller *de underjordiske*.⁴⁴ Hendes familie har flere gange været i direkte kontakt med disse væsner, der bebor landskabets gravhøje og bakker. Bjergfolkets liv er et spejl af landboernes eget liv⁴⁵ med fødsler, bryllupper og begravelser, ligesom bjergfolket også besøger hinanden, bager brød, holder kvæg osv. Ved sådanne lejligheder hænder det ofte, at bjergfolkets og menneskenes veje krydser hinanden på den ene eller den anden måde. Eksempelvis sker det ikke sjældent, at bjergfolket kommer til en gård eller et hus, og her beder de menneskene om hjælp til forskellige gøremål, for eksempel at barsle, hvis ikke de blot ønsker at låne redskaber til at udføre deres daglige sysler. Til gengæld sørger bjergfolket gerne for lykke på gården, og somme tider får menneskene en krukke guld eller lignende som tak for hjælpen.⁴⁶

Allerede i det andet sagn, som Cæcilie fortæller Tang Kristensen, tager hun udgangspunkt i det særlige naboskab mellem menneskene og bjergfolket, for hendes morfar i Skærbæk Sogn har stået i et ganske nært forhold til de over-

naturlige væsner. For at komme så tæt på den oprindelige fortællersituation som muligt, vil jeg i artiklen citere sagnene direkte fra Evald Tang Kristensens feltnoter, idet jeg følger transskriptionspraksissen defineret i appendikset til min ph.d.-afhandling.⁴⁷

Min Gammelmoder har fortalt mig, | at hun var fra Skjærbæk. I Skjærbæk | og Gasse er nogle Bjerge som kaldes | Gasse Bjerge — hvorfra man kan se | Ribe Domkirke — Hendes Gammel | fader kjørte en Dag til Mølle – det | er vel et Par hundrede Aar siden – | han tog Korn \med/ for Bjærgmanden fra Gasse | | Bjerge og han laante tit Grubekjedel, | Boldtkjedel^[a], i Gaarden, han havde fejlt [ɔ: gevaldigt] | meget med de Folk at gjøre. For | Bondemanden skulde have Barselgilde\førd/ | og Bjærg manden ogsaa, deres Koner hav|de lige tidlig gjort Barsel. Den Nat | sø som hun havde barslet kunde^[b] | Bondekonen ikke sove, hun tot [ɔ: syntes], de | tog Barnet fra hende og^[c] slæbte Dynen | ud paa Gulvet og der var en fæl/fejlt\ | Tummel, for den Tid vagt de ikke | ved Barselkonen. Men lav [ɔ: da] de siden | skulde have Barn i Kirke, saa havde | den Bonde en stærk Jyllandspige | at tjene og han sagde til hende om | hun vilde nu kytte [ɔ: kaste] eller gribe | over Kirken – Den Gang havde de | saadan smaa^[d] Bedehuse og ikke saa stor[e] | Kirker som nu. Lav de saa kom til | Kirke med Barnet – hun vilde gribe | – saa stod han paa den ene Side og hun | paa den 2 og saa vilde han jo til at | hytte [ɔ: kaste] med Barnet, men saa lige i^[e] det | samme kom Dværgen med^[f] Bondens | Barn og saa sagde Bonden^[g] Hvorfor gjorde du | os det Puds, det skal du nok faa | | betalt. Saa om ~~Morgenen~~\Natten/^[h], kunde han sætte | en lille Kjedel ud uden Døren, saa var | der Penge i den om Morgenen for det | | Puds. I den Tid kunde de fortuske [ɔ: forbytte] | æ Børn og saa havde han Mistanke om | at det var ikke hans eget Barn.

Transskription: DFS 1929/16: 6744a–45a. Trykt version: Tang Kristensen 1928–1939, bd. 1, nr. 695.

[a] Boldtkjedel > Ordet er skrevet to gange under hinanden. Først har Tang Kristensen rettet ‘Bollkjedel’(?) til ‘Boltkjedel’, men han har da valgt at skrive hele ordet ‘Boldtkjedel’ nedenunder. [b] kunde > ‘u’ er tilrettet. [c] og > Læses usikkert. Måske er det blot et komma. [d] smaa > ‘m’ er tilrettet. [e] i > Læses usikkert. Måske kapitalt ‘I’. [f] med > ‘d’ er kun delvist skrevet. [g] Bonden > ‘Bo’ skrevet oven i noget andet, måske en abbreviaturmarkør, og hele ordet er skrevet skråt ned så det går under linjen. [h] \Natten/ > Efter ‘Natten’ og direkte over det overstregede ‘Morg.’ er skrevet noget, som igen er overstreget.

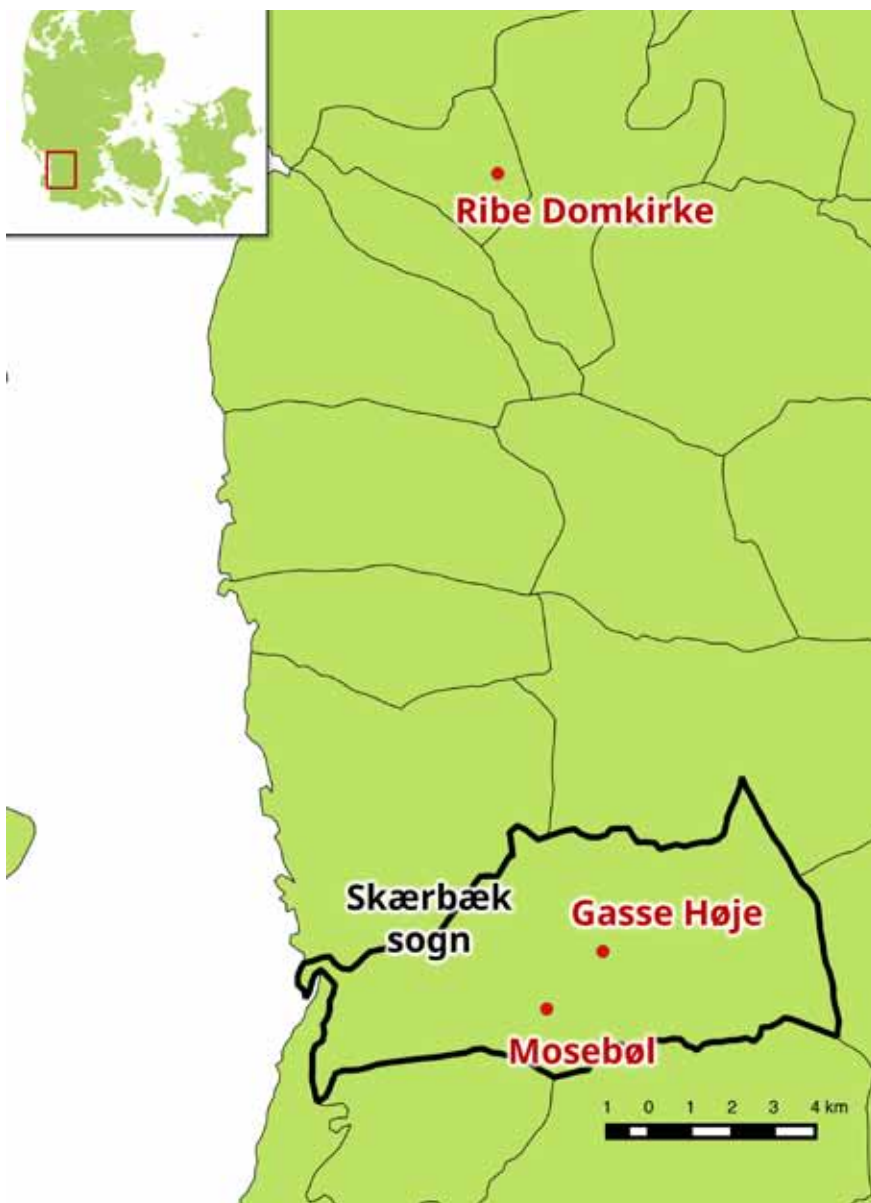
Cæcilies mor Marie Elisabeth Gertsdatter Jensen (1791–1859) blev født i landsbyen Mosebøl i Skærbæk Sogn,⁴⁸ og sagnet tager netop udgangspunkt i lokaliteter i dette sogn. Navneordet *gammelmoder* betyder faktisk ‘bedstemor’, og i sagens natur, vil dette kun kunne være mormoren, som Cæcilie hermed omtaler fra Skærbæk Sogn. Mormoren er i kirkebogen angivet som Lena Kirstine Gerts⁴⁹ (ca. 1767–1821), men hun dør i Skærbæk sogn otte år før vores sagnfortæller Cæcilie bliver født i Broager Sogn i 1829.⁵⁰ Cæcilie kan aldrig have mødt sin mormor.

I et senere sagn, som jeg vil komme ind på i næste afsnit, omtaler Cæcilie faktisk sin egen far som *gammelfader*, og jeg er overbevist om, at hun også i sagnet citeret ovenfor benytter *gammelmoder* om sin egen mor, selvom dette er i uoverensstemmelse med andre sprogbrugere i hendes samtid. Om Cæcilie nogensinde har besøgt sin mors fødesogn, har jeg ikke oplysninger om, og hendes kendskab til de lokale stednavne og lokaliteter, som hun nævner i sagnet, kender hun sikkert mestendels gennem sin mor.

Når Cæcilie nævner “Gasse Bjærg”, må det således være lokaliteten *Gasse Høje*, der ligger mellem sognebyen Skærbæk og landsbyen Øster Gasse. Højene ligger kun et par kilometer nordøst for Mosebøl, hvor Cæcilies mor blev født. Om man fra disse høje kan se Ribe Domkirke små 20 kilometer i fugleflugt mod nord, har jeg ikke kunnet bekræfte, men det er måske også sagen uvedkommende. Når Cæcilie peger på kirkens tilstedeværelse, er hun snarere optaget af, hvordan bjergfolk traditionelt set ikke kan lide kirkerne, særligt ikke når kirkeklokkerne ringer. I den danske sagntradition er der mange eksempler på, hvordan højfolket forklares at være fordrevet engang i fortiden på grund af klokkeklang fra den lokale kirke,⁵¹ og Cæcilie inddrager selv dette motiv i et senere sagn.⁵²

Af sagnet fremgår det, hvordan der hersker en uskreven regel mellem bjergfolket og menneskene: Når menneskene imødekommer bjergfolkets behov, kan man forvente, at bjergfolket omvendt behandler menneskene godt. Men bjergfolket i Cæcilies sagn bryder med denne regel, og derfor går det galt for de nybagte forældre på gården: Da bondemandens kone og bjergmandens kone barsler samtidig, forbytter bjergfolket om natten deres eget barn med menneskebarnet. Familien på gården ender altså med en *skifting*. Skiftingetroen hører blandt de bedst dokumenterede sagntraditioner i de sagn, der indsamledes i Skandinavien og andre steder i det 19. til begyndelsen af det 20. århundrede, og mange af disse sagn tager særligt udgangspunkt i, hvordan man slipper af med skiftingen, så man får sit eget barn igen.⁵³

En sådan tilbagebytning kan tage sig ud på forskellige måder, og H.F. Feilberg (1831–1921) oplister mange metoder: Man kan varme ovnen og true med at kaste skiftingen derind, dyppe ham i en gryde, vælte vuggen, feje ham hen

Figur 2: Cæcilies mor er født i Mosebøl, der ikke ligger langt væk fra Gasse Høje, hvorfra man ifølge Cæcilies sagn kan se Ribe Domkirke små 20 kilometer i fugleflugt mod nord. Kort af forfatteren og Bo Nissen Knudsen. Sognegrænser: Carsten Porskrog Rasmussen.

ad gulvet mod døren tre torsdagsmorgener, lægge ham i forstuen på halm og sand, mishandle ham med prygl, lade ham græde uhjulpet, grave ham ned i jorden og pløje hen over det, uden at han lider skade, lægge ham i møddingen osv.⁵⁴ Udgangspunktet for alle disse metoder er, at man behandler skiftingen så dårligt, at bjergfolket kommer og bytter børnene omkring igen.

I Cæcilies sagn benytter de en lidt anden metode: Bondemanden lægger an til at kaste barnet hen over kirken, og på den anden side står en stærk tjenestepige klar til at gribe. Tjenestepigen kommer i øvrigt fra Nørrejylland, altså nord for Kongeåen, hvorfor Cæcilie benævner hende som en *jyllandspige*.⁵⁵ Metoden virker, for bjergmanden (Cæcilie benytter nu ordet *dværg*) kommer med menneskebarnet, hvorefter bondemanden konfronterer bjergmanden med sin dårlige opførsel. Bjergmanden anerkender dog sin fejl, og som undskyldning lover han at forære bondemanden en kedelfuld guld. Således genoprettes status quo: Folkene på gården får deres barn igen, og en gensidig forståelse mellem bjergfolket og menneskene er atter fundet.

En anden af Tang Kristensens meddelere, Jens Peter Pedersen (1836–1900) fra Ilbjerg i Ugilt Sogn i Vendsyssel, udtrykker i sine sagn, at bjergfolket kun udgør en fare, når dets samfund trues af menneskene på den ene eller den anden måde.⁵⁶ Cæcilie derimod afsøger med sit sagn problemet i at finde en fornuftig balance i menneskets forhold til bjergfolket. I begyndelsen af sagnet konstaterer Cæcilie, at bjergmanden “havde fejlt meget med de folk at gøre”. Således indikerer hun, at forholdet måske var blevet for tæt, hvilket hun giver eksempler på: Hendes morfar kører med korn for bjergmanden, og sidstnævnte får ofte lov til at låne boldtkedlen, der bruges til ølbrygning.⁵⁷ Uanset hvor god en forståelse vi har med vores overnaturlige naboer, så er væsnerne af natur uforudsigelige, og de udgør derfor altid en potentiel trussel for os.

Bjergfolkets mange rigdomme

Netop kedlen med guld har nok i sig selv interesseret den fattige Cæcilie. Drømmen om at bryde ud af sin fattigdom og stige højt op på den sociale rangstige har nok fået mange i Cæcilies tid og sociale position til at drømme sig væk i eventyr, hvor underhunden i form af en fattig dreng/pige til sidst vinder prinsessen/prinsen sammen med de enorme rigdomme, der følger med. To af de eventyr, som Cæcilie kunne fortælle, inddrager også dette tema.⁵⁸

I nærværende artikel fokuserer jeg dog på Cæcilies *sagn*, og når hun således ikke befinder sig i eventyrenes fiktive landskab og særlige logik, forekommer det at være håbløst at bryde med sin sociale arv:

Min Gammelfader tjente i Stenbæk | Broager Sogn som lille Dreng paa |
10 Aar. Der er ogsaa saadan en 4 | smaa Bjærg høje over efter Vem | ming

bund side (æ Bund side). En af | dem kom den gamle Mand forbi, han | kom kjørende fra Mølle, da hørte | han en Røst ud fra æ Høj der sagde | Hils hjemme til Vitte, \te/at Vatte er | død. Da han kom hjem om Aftenen | og de sad og spiste deres Nadre, saa^[a] | fortalte han hvad der var passeret. | Saa kom der en lille blaa Puge ud | fra Forhænget Bilæggerovnen \Kakkelskrogen/ og sagde: | Er han død, saa skal æ hjem, for | | det var min Fader. Saa vilde de have | de Høje udgravet og de gravet dem | ud saa nær, som en, den maatte | de ikke grave ud, saa fandt de saa | dan en lille udskaaen Kiste med | Penge i, den var fejt udarbejdet | og den kom til Gaarden og^[b] Pengene blev | delt imellem dem der var med til | at grave. De sagde til hinanden, | at den lille Dreng \min Fader/ maatte ikke faa | det at vide, men han blev klog paa | det alligevel. De kunde ikke hytte [c: skjule] det for | ham^[c]. Han har fortalt det mange | Gange.

Transskription: DFS 1929/16: 6745b–46a. Trykt version: Tang Kristensen 1928–1939, bd. 1, nr. 277.

[a] saa > 's' er tilrettet. [b] og > Læses usikkert. [c] 'h' ligner 'R', men skal næppe læses som sådan.

Ikke kun på Cæcilies mødrene side har de erfaringer med bjergfolket og deres rigdomme. I tråd med foregående sagn, benytter Cæcilie sig af ordet *gammelfader*, der primært betyder 'bedstefar'⁵⁹, men mod sagnet slutning afslører hun, at det er hendes egen far, der var den lille dreng. Hun synes således at have tendens til at omtale sine egne forældre som *gammelmoder* og *gammelfader*. Cæcilies far, Jep Hansen, blev født nytårsaften 1783,⁶⁰ og han har altså været knap 46 år i oktober 1829, da han blev far til Cæcilie. Den lille pige har nok oplevet sin knap 50-årige far som en ældre mand, også fordi han må have været præget af hårdt slid og fattigdom.

Første del af sagnet tager udgangspunkt i en meget udbredt typologisk fortælling. Inger M. Boberg (1900–1957) foretog i begyndelsen af 1930'erne en undersøgelse af motivet, som hun kaldte *Sagnet om den store Pans død* (1934). Den ældst overleverede variant findes nemlig gengivet af den græske forfatter Plutarch, der havde hørt fortællingen omkring 100-tallet, hvor det er bukkeguden Pans død, der overleveres.⁶¹

Det genkommende, narrative motiv beskriver Boberg som et hemmelighedsfuldt dødsbudskab, der overleveres mellem overnaturlige væsner, ved at en forbipasserende, der ikke helt forstår betydningen af budskabet, tilfældigt bringer det videre.⁶² I danske sagn er det ofte bjergfolket, der ønsker budskabet overleveret til et familiemedlem eller anden fælle, der befinder sig i huset, hvor budbringeren bor. Navnene på den døde og på den, der skal have budskabet,

varierer i danske sagn, eksempelvis Atis og Watis, Biltser og Baltser, Vitti og Vatti m.fl.⁶³

Cæcilie benytter i sagnet substantivet *puge*. Ordet kendes fra gammel tid i hele det danske sprogområde, vistnok som betegnelse for en form for overnaturligt væsen, og vi finder det blandt andet som led i stednavne.⁶⁴ Ordet har dog ikke været alment benyttet i dansk i Cæcilies samtid, men det er bevaret dialektalt, særligt i det sammensatte navneord *nispuge* eller *nissepuge* om det væsen, der også blot kaldes for en *nisse*.⁶⁵ I nærværende sagn, benytter Cæcilie dog *puge* om den bjergmand, der gemmer sig i kakkellovnskrogen. I sagn er det helt almindeligt at betegnelser for overnaturlige væsner benyttes lidt i flæng.

Cæcilie inddrager igen temaet om den fælles forståelse mellem bjergfolket og menneskene. Skattegraverne lader i anden del af sagnet én høj forblive urørt, og dermed respekterer de bjergfolkets grænser, både billedligt og rent geografisk. Selvom Cæcilie ikke fortæller os, hvorfor højen ikke må udgraves, kan vi gætte os til, at det er bjergfolkets bolig, dén høj, som bjergmanden Vitte vender hjem til, efter nyheden om farens død når ham. Denne gestus giver frit lejde, og skattegraverne finder ikke bare skatten, de får også fat på den.

Ifølge den amerikanske antropolog George M. Foster (1913–2006) finder man ofte den grundindstilling i traditionelle bondesamfund, at den samlede mængde af goder er begrænset, altså at der kun er én lukket pulje, som alle skal deles om. En familie eller et individ kan derfor ikke forøge sin velstand uden at det sker på bekostning af alle andre. Bliver nogen i landsbyen pludseligt rigere og/eller mere succesfulde, end de var i forvejen, betragtes det som en trussel mod hele samfundet, for man tænker sig, at de nu har taget mere af den fælles pulje af goder, og at alle andre derfor har mindre at deles om.⁶⁶

Teorien overfører John Lindow på den observation, at svenske skattegraversagn ofte ender med, at skattegraverne *ikke* får fat på skatten, måske fordi et magisk syn eller lignende får skattegraverne til at bryde med reglen om, at man ikke må tale under skattegravning.⁶⁷ Lindow tolker disse skattegraversagn som et billede på den opfattelse, at det økonomiske status quo ikke *kan* ændres. Finder man skatten i jorden, er det nemlig et billede på en modsat verdensopfattelse, nemlig den at samfundet indeholder ubegrænsede goder.⁶⁸

I mange danske sagn får skattegraverne på samme vis heller ikke fat på skatten,⁶⁹ hvilket vi kan tolke i tråd med Lindow. Således er det ganske interessant, at skattegraverne i Cæcilies sagn netop får fat på skatten. Dette er bestemt ikke uhørt i hverken danske eller svenske sagn, men disse er aldrig blevet systematisk behandlet i tråd med Lindows studie. Jeg vil derfor nøjes med at sammenligne Cæcilie som sagnfortæller med en anden sønderjysk fortæller set i lyset af den tid, de begge levede i.

Christian C. Haugaard (1836–1920), der blev interviewet i Aabenraa på

samme indsamlingstur i 1894, hvor Tang Kristensen mødte Cæcilie, fortalte også et par sagn om skattegravning, hvor de involverede parter får fat på skatten. Christian blev født som søn af en kådner, der omtrent svarer til en husmand med jord i kongeriget, men hele sit voksne liv levede han i Aabenraa som udlært farversvend. Her huskes Christian som meget dansksindet og aktivt deltagende i den politiske debat, særligt hvad angår spørgsmålet om Sønderjyllands nationale tilhørsforhold.⁷⁰

I 1840'erne og 1850'erne medførte blandt andet stigende priser på fødevarer et økonomisk opsving i Slesvigs landbrug, og opsvinget har været synligt ved eksempelvis gårdenes renovering.⁷¹ På den måde er classeskellene kun blevet tydeligere. Mens gårdmandsstanden er blevet rigere, har de lavere bemidlede indbyggere ikke fået nær så meget ud af opsvinget. Dette gælder kådnersønnen og den senere håndværkersvend Christian C. Haugaard, men i særdeleshed også den lavere stillede Cæcilie Magdalene Hansen, der flere gange i sit liv finder sig selv og sine forældre boende i fattighuset eller på fattiggården, ude af stand til at forsørge sig selv, ligesom Broager Pastorat tilmed har arbejdet for at slippe af med forsørgerpligten af hendes førstefødte, uægte barn. Cæcilie er vant til at blive behandlet som et udskud.

Men både Christian og Cæcilie har opdaget, at det faktisk er muligt at forøge sin velstand uden at gøre det på bekostning af andre, men de har selv stået tilbage som samfundets tabere, når der billedligt talt blev hevet skatte op af jorden. Derfor handler deres sagn langt mere om, hvordan skatten efterfølgende fordeles. Men hvor den politisk engagerede Christian i flere af sine sagn viser en bevidsthed om classeskellenes rolle i fordelingen af goderne,⁷² fremstiller Cæcilie et langt mere personligt tab, idet hendes egen far var den 10-årige dreng, der blev bedraget af de personer, som han fandt skatten sammen med.

Da muligheden opstod for, at familien Hansens mandlige overhoved kunne have brudt ud af sin og sin kommende families fattige kår, blev han forbigået. Han har ifølge Cæcilie fortalt sin familie om det mange gange, velsagtens mens de boede i fattighuset i Vemmingbund i nærheden af det sted, hvor bjergfolkets høje blev udgravet.

'Friend of a Friend' og spådommen

I den amerikanske folkloristik opdagede man i 1970'erne, hvordan sagnfortællere har det med at bringe handlingen i sin fortælling så tæt på sig selv som realistisk muligt.⁷³ Man har ligefrem talt om 'friend of a friend'-modellen (forkortet FOAF), fordi den utrolige, måske endda overnaturlige handling, der i sagnet foreslås virkeligt at være forekommet, typisk skubbes to overleveringsled væk fra sagnfortælleren selv ('det skete for en af mine venners venner...'),

‘min tantes nabo oplevede...’ osv.).⁷⁴ På den måde skaber sagnfortælleren en forbindelse til en potentiel troværdig kilde, men uden at fortælleren selv kan stilles til ansvar for troværdigheden i sagnets handling.⁷⁵

Det første af Cæcilies sagn, som jeg ovenfor gik i dybden med, var netop skubbet to led væk fra hende selv: Det var hendes mors far, der selv oplevede opretholdelsen af det nære forhold til bjergfolket, og som var vidne til problemerne med skiftingen. I det andet sagn, som jeg analyserede, var det hendes egen far, som hun fremstillede som sagnets kilde, og stemmen fra højen oplevedes af en mand på gården, som faren tjente på, og altså har kendt og talt med. Derfor er det også underforstået, at faren selv har oplevet dele af handlingen, inklusive den del, hvor den blå puge kommer frem bag fra kakkelovnskrogen efter at have hørt dødsbudskabet.

Men netop motivet, der udgjorde Vitte-Vatte-sagnets første halvdel, genkendtes som et meget hyppigt overleveret sagnmotiv: Sagnet om den store Pans død. Men mange gange, hvor dette motiv fremføres af en sagnfortæller, tager det sig alligevel ud som noget, der faktisk *er* sket for “fortællerens eller hans kones bedste- eller oldefar eller anden nærstående person”, som Boberg formulerer det.⁷⁶ Således altså også i Cæcilies sagn.

Cæcilies egne sønner har også oplevet noget overnaturligt, som hun sætter i forbindelse med bjergfolket,⁷⁷ og springer vi frem i hendes repertoire, efter at hun både har fortalt eventyr og sunget viser for Tang Kristensen, fortæller hun følgende sagn, som hun på samme vis knytter nært til sin egen mor:

Der var Oversvømmelser vester paa i | gammel Tid og de kan se Murene af dem | naar det var lavt Vand. I min | Moders Barneaar var der ogsaa | Oversvømmelse og da strandede der en Træ|toffel^[a] [ɔ: træsko] og der var en Skrift paa | den og flere Præster til at tyde den | Skrift ud. Der stod paa den: Der | skulde strande.^[b] Brøns Kirkefløj|el skulde strande ved Drøwe skov. | og naar det sk passede skulde der | forgaaes mange Kirke sogne paa | én Gang. Den Toffel blev hensat | i Brøns Kirke og de frygtede dem | alle \saa fejt/ før paa Vestkysten, at det skul|de ske.

Transskription: DFS 1929/16: 6767a. Trykt version: Tang Kristensen 1892–1901, bd. 3, nr. 2089.

[a] Træ|toffel > ‘o’ er tilrettet så det ligner et ‘a’. [b] Der skulde strande. > Cæcilie må have rettet sig selv midt i sagnet, og den ufærdige sætning er derfor overflødig.

Sagnet tager udgangspunkt i en meget nærværende og reel trussel mod samfundet, når man som Cæcilies mors familie kommer fra lavlandet ved Vadehavskysten: Stomfloderne der tager menneskeliv og ødelægger byer, gårde,

Figur 3: Cæcilies mor, der blev født i Mosebøl i Skærbæk Sogn, skulle ifølge sagnet have oplevet den oversvømmelse, hvor en spådom kom for dagen som indskrift på en trætoffel: En dag skal Brøns Kirkes fløj strande ved Draved Skov. Kort af forfatteren og Bo Nissen Knudsen. Sognegrænser: Carsten Porskrog Rasmussen.

agerland osv. På disse kanter har havets altødelæggende kræfter ligget alle på sinde, uanset social status.

Cæcilies mor har altså ifølge sagnet som barn oplevet en stormflod, og her skete der noget utroligt: En træøffel skyllede i land, og på denne stod en svært læselig skrift, sikkert fordi det var skrevet på et gammelt sprog så som latin eller hebræisk. Derfor kunne kun de lærde præster læse den, og budskabet var forstemmende, for skriften forudsiger en ny stormflod af nærmest gammeltestamentlige proportioner. Brøns Sogn grænser netop ud til Vadehavet, og stormfloden skal blive så voldsom, at Brøns Kirkes fløj vil skylle over 25 kilometer sydøst ind i landet, for til sidst at havne i Draved Skov i Løgumkloster Sogn. Når Tang Kristensen i sine feltnoter har skrevet "Drøve Skov", kan det kun være en udtalenær gengivelse af stednavnet *Draved Skov*. Fra omkring 1920 er en lignende udtaleform af skovens navn netop optegnet i lydskrift: [*dröwæsgåw*].⁷⁸

I Tang Kristensens sagnudgivelser finder vi en del sagn trykt under overskriften "Sybilles spådomme". *Sibylla* er oprindeligt navnet på én og senere flere mytologiske seersker og orakler i antikken,⁷⁹ men i den danske sagntradition, som den fremgår af sagnene hos Tang Kristensen, er *Sybille* det faste navn på en spåkvinde, hvis nærmere ophav sjældent omtales. Fokus er nemlig på hendes spådomme om store begivenheder så som oversvømmelser, sandstorme, krige m.m., hvis ikke hun ligefrem forudser hele verdens undergang.⁸⁰ Cæcilie har også fortalt om en af Sybilles spådomme, der forudser en krig om den kristne tro, hvor selveste Holger Danske kommer til at gå i spidsen for en hær af 15-årige drenge, der kommer til at vinde sejr.⁸¹

Men Sybille forudser netop også oversvømmelser og kraftigt stigende vandstande, og i tråd med spådommen, der i Cæcilies sagn stod skrevet på en træøffel, har Sybille en tendens til at sige tingene indirekte, lidt ligesom hun taler i gåder. Her et eksempel fra Thy: "Åshöje i Ty [o: Thy] skal en gang blive havbanker, og der skal fiskes torsk på *Vestervig* kirkegård, men så er også Verdens ende nær forhånden".⁸² Som eksemplet viser, er betydningerne af Sybilles spådomme sjældent svære at regne ud.

Cæcilie gør altså sin egen mor til vidne af en oplevelse, der forekommer ganske fantastisk, og som i øvrigt minder om Sybilles spådomme som genkommende motiv i danske sagn. Således er sagnet atter et eksempel på Cæcilies tendens til at inddrage sin egen familie som vidner i sagn om utrolige og overnaturlige hændelser.

Koblingen til Cæcilies mor øger troværdigheden i den ellers utrolige fortælling. Troværdighed skaber også bemærkningen om træøfflens hensættelse i Brøns Kirke, fordi det som *stedfæste* fremhæves som bevis på det fortalte. Sådanne stedfæster er almindelige i sagn og kommer til udtryk ved, at (dele

af) handlingen siges at være ophav til forskellige fysiske eller abstrakte objekter i fortæller og tilhøreres eksterne verden, eksempelvis et stednavn, en bemærkelsesværdig plet på en væg eller en tilbagevendende overnaturlig hændelse.⁸³ Stedfæstet kan også være konceptuelt: Mig bekendt ligger der faktisk ingen trætoffel i Brøns Kirke, men når Cæcilie siger, at den ligger der, fungerer stedfæstet alligevel. Trætoflen *kunne* jo ligeså godt have ligget i Brøns Kirke ved vestkysten så langt væk fra Sjellerupskov på Als, hvor Cæcilie sidder og fortæller.

Afsluttende bemærkninger – at leve på sultegrænsen

Med artiklen har jeg bragt en af folkemindesamleren Evald Tang Kristensens mange informanter frem i lyset og lagt grunden til fremtidige analyser af hendes sagn, eventyr, viser m.m. Selvom de personalhistoriske kilder er sparsomme, har vi alligevel lært Cæcilie Magdalene Hansen bedre at kende.

Langt størstedelen af Cæcilies sagn handler om menneskers møder med bjergfolket, og sagnet om spådommen udgør en af få undtagelser herfra. Hun tager gerne udgangspunkt i motiver, som jeg som analytiker genkender i dansk, sågar vesteuropæisk tradition. Dog sætter hun gerne motiverne i forbindelse med medlemmer af sin egen familie, og når Cæcilie på denne måde i handlingen inddrager personer, der kun står maksimalt to led væk fra hende selv, skaber det som udgangspunkt troværdighed i sagnet på samme måde, som når moderne sagnfortællere skubber deres sagn ud i andet led fra dem selv: 'En af mine venners venner har engang oplevet...'

Men det er bemærkelsesværdigt, at det hos Cæcilie netop ikke er venners venner, der oplever disse overnaturlige hændelser: Det er hendes egen familie. Således bliver sagnene billeder på, hvordan Cæcilie og hendes familie som jordløse individer fra den rurale underklasse har navigeret gennem den lunefulde tilværelse, hvor de konstant har balanceret på sultegrænsen, idet selv små ændringer i vejrliget eller politiske forhold har skubbet dem over på den forkerte side af denne grænse.⁸⁴

Da man ikke kunne forudse, hvornår disse ændringer ville indtræffe, kunne man kun prøve at blive klog på, hvorfor man i nogle perioder fik mere held eller uheld end andre og da forsøge at handle i henhold til observationerne. Bjergfolket var en af faktorerne: Det skulle behandles med respekt, men man måtte heller ikke komme for tæt på disse uberegnelige væsner. Lykkedes det for en familie at finde en god balance med de overnaturlige væsner, var der større sandsynlighed for, at en god balance på den rigtige side af sultegrænsen også opretholdtes i familiens eget liv.

En anden faktor var menneskets egen natur, eksempelvis vores grådighed: Fik man formildet bjergfolket, så man fik fat på nogle af deres skatte, skulle

pengene jo fordeles, og da risikerede man nemt at blive snydt. Netop i løbet af 1800-tallet, hvor Cæcilie voksede op, begyndte gårdmandsstanden at bevæge sig langt over på den rigtige side af sultegrænsen, og de fik mange flere goder mellem hænderne. Husmands- og inderstefamilier, og dem der lå endnu lavere på den sociale rangstige, var derimod fortsat prisgivet naturens, bjergfolkets og menneskers luner.

Visse skæbner påvirker dog os alle, høj som lav, nemlig den slags, som forudses af Sybille eller i gammel skrift på fremmede sprog. Den sønderjyske vestkyst frem til Løgumkloster Sogn er den dag i dag ikke gået under i en stormflod, men de færreste på disse kanter kan vel sige sig helt fri for bekymringer om fremtidens klimaforandringer og stigende vandstande.

Kildeliste

Utrykte kilder

Dansk Folkemindesamling, Det Kgl. Bibliotek, København:

DFS 1929/1

DFS 1929/16

DFS 1929/22

DFS 1929/41

Navneforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet:

Top.Sam. 3118 = Topografisk Samling, topografisk nummer 3118: Løgumkloster Sogn.

Rigsarkivet:

Folketællingerne fra Broager 1835, 1840, 1845 og 1860.*

Kirkebøgerne fra sognene Broager, Notmark, Skærbæk og Hellevad. Hvor intet andet nævnes, er der tale om hovedministerialbogen.*

Notmark Personregisterfører: Døde, biregister.*

* Tilgængelig gennem Arkivalieronline: https://www.sa.dk/da/sidebar_widget/arkivalieronline/ (sidst set 03.12.2018).

Litteratur

Adriansen, Inge: *Fædrelandet, folkeminderne og modersmålet: Brug af folkeminder og folkesprog i nationale identitetsprocesser – især belyst ud fra striden mellem dansk og tysk i Sønderjylland*, Sønderborg 1990. (Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt 4.)

Boberg, Inger M.: *Sagnet om den store Pans død*, København 1934. (Skrifter utg. av Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 2.)

Boberg, Inger M.: *Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa*, København 1953. (Danmarks Folkeminder 60.)

- Boberg, Inger M.: *Dansk folketradition i tro og digtning og deraf afhængig skik*, udg. Iørn Piø, København 1962. (Danmarks Folkeminder 72.)
- Christiansen, Palle Ove: *Tang Kristensen og tidlig feltforskning i Danmark: National etnografi og folkløse 1850-1920*, København 2013. (Scientia Danica. Series H, Humanistica, 4 vol 1.)
- Christiansen, Reidar Th.: *The Migratory Legends: A Proposed List of Types with a Systematic Catalogue of the Norwegian Variants*, Helsinki 1958. (FF Communications 175.)
- Dalberg, Vibeke og John Kousgård Sørensen: *Stednavneforskning 2: Udnyttelsesmuligheder*, København 1979.
- Danielsen, Martin Sejer: *Da Lille Peder fik Per Lilles Eng i faddergave: Et studie af stednavneforklarende elementer i den folkløristiske genre sagn*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2017. URL: http://static-curis.ku.dk/portal/files/186419048/Ph.d._afhandling_2017_Danielsen.pdf
- Danielsen, Martin Sejer: "Ane Poulsen og Jes Marcorsen: Et sagnfortællende gårdmandsægtepar fra Øster Løgum Sogn", i: *Sønderjysk Månedsskrift* 2018 (= 2018a), Nr. 7, s. 265–271.
- Danielsen, Martin Sejer: "Trædeild og skattegravning: Historien og samtiden i en sønderjysk fortællers sagn", i: *Sønderjyske Årbøger* 2018 (= 2018b), s. 29–54.
- Dégh, Linda: "Processes of Legend Formation", i: *Laographia* 22 (1965), s. 77–87.
- Dégh, Linda og Andrew Vázsonyi: "The Memorata and the Proto-Memorata", i: *The Journal of American Folklore*, Vol. 87, No. 345 (1974), s. 225–239.
- DS 5 = *Sønderjyske Stednavne III. Tønder Amt med dele af Ribe Amt*, udg. af Stednavneudvalget, København 1933. (Danmarks Stednavne 5.)
- Feilberg, H.F.: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål 1–4*, Kjøbenhavn 1886–1914.
- Foster, George M.: "Peasant Society and the Image of Limited Good", i: *American Anthropologist* 67 (1965), s. 293–315.
- Grimm, Jacob og Wilhelm Grimm: *Deutsches Wörterbuch*, bd. 1–33, fotomechanischer Nachdr. der Erstausg., München 1991 [1854–1971].
- Gunnell, Terry et al.: "Why Should Folklore Students Study "Dead" Legends? (A Round-Table Discussion Held at the 16th Congress of the International Society for Folk Narrative Research, in Vilnius, Lithuania, 29th June 2013)", i: *Arv* 69 (2013), s. 171–209.
- Holbek, Bengt: "Moderne folkløristik og historisk materiale", i: *Folkløristikens aktuelle paradigme*, red. Gun Herranen, Åbo 1981, s. 129–146. (NIF Publications 10.)
- Holbek, Bengt: *Interpretation of Fairy Tales: Danish Folklore in a European Perspective*, Helsinki 1987. (FF Communications 239.)

- Holbek, Bengt og Iørn Piø: *Fabeldyr og sagnfolk*, 2. udgave, Copenhagen 1979.
- Jacobsen, Anne Marie og Birgit Weitling: *Fattiggårde på landet i Sønderjylland: Menneskeliv i samfundets udkant*, Haderslev 2008.
- JO = Peter Skautrup m.fl.: *Jysk Ordbog*, under løbende udgivelse på nettet, Aarhus Universitet. URL: <http://jyskordbog.dk> (sidst set 04.12.2018).
- af Klintberg, Bengt: *The Types of the Swedish Folk Legend*, Helsinki 2010. (FF Communications 300.)
- Lindow, John: "Swedish Legends of Buried Treasure", i: *The Journal of American Folklore*, Vol. 95, No. 377 (1982), s. 257–279.
- Lindow, John: "Changelings, Changing, Re-Exchanges: Thoughts on the Relationship between Folk Belief and Legend", i: *Legends and Landscape: Articles Based on Plenary Papers Presented at the 5th Celtic-Nordic-Baltic Folklore Symposium, Reykjavik 2005*, red. Terry Gunnell, Reykjavik 2008, s. 215–234.
- Lorenzen-Schmidt, Klaus-Joachim (red.): *Lexikon historischer Berufe in Schleswig-Holstein und Hamburg*. Kiel 1996. (Kleine Schriften des Arbeitskreises für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins 2.)
- Møller, J.S.: *Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering*, København 1940. (Danmarks Folkeminder 48.)
- Nielsen, M.H.: *Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid*, [Aabenraa] 1944. (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland 4.)
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Online udgave: <http://ordnet.dk/ods> (sidst set 03.12.2018).
- Oring, Elliott: "Legendry and the Rhetoric of Truth", i: *The Journal of American Folklore*, Vol. 121, No. 480 (2008), s. 127–166.
- Piø, Iørn: "bjergfolk", på Gyldendals *Den Store Danske*, sidst redigeret 29.01.2009. URL: <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=47782> (sidst set 03.12.2018).
- Riismøller, Peter: *Sultegrænsen*, 2. udgave, København 1985.
- Schultz Hansen, Hans: *Det sønderjyske landbrugs historie: 1830–1993*. Aabenraa 1994. (Skrifter, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 72.)
- "Nationalitetskamp og modernisering 1815-1918". i: *Sønderjyllands historie 2*, red. Jan Schultz Hansen, Lars N. Henningsen og Carsten Porskrog Rasmussen, Aabenraa 2009, s. 11-240.
- von Schröder, Johannes: *Topographie des Herzogthums Schleswig 1–2*, Schleswig 1837.
- Tang Kristensen, Evald: *Danske sagn, som de har lydt i folkemunde 1–7*, Århus 1892–1901.
- Tang Kristensen, Evald: *Æventyr fra Jylland: Tredje Samling*, København 1895. (Jyske folkeminder 12.)

- Tang Kristensen, Evald: *Minder og Oplevelser* 1–4, Viborg 1923–1928.
- Tang Kristensen, Evald: *Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde*, Ny Række 1–6, fra og med bind 3 udgivet af Johannes Evald Tang Kristensen, København 1928–1939.
- Tangherlini, Timothy R.: *Interpreting Legend: Danish Storytellers and Their Repertoires*, New York & London 1994. (Milman Parry Studies in Oral Tradition.)
- Tangherlini, Timothy R.: “Rhetoric, Truth and Performance: Politics and the Interpretation of Legend”, i: *Indian Folklife* 25, (2007), s. 8–12.
- Tangherlini, Timothy R.: “The Beggar, the Minister, the Farmer, his Wife and the Teacher: Legend and Legislative Reform in Nineteenth-Century Denmark”, i: *Legends and Landscape: Articles Based on Plenary Papers Presented at the 5th Celtic-Nordic-Baltic Folklore Symposium, Reykjavik 2005*, red. Terry Gunnell, Reykjavik 2008, s. 171–195.
- Tangherlini, Timothy R.: *Danish Folktales, Legends, & Other Stories: The Danish Folklore Nexus*, Digital Materials, Seattle and Copenhagen 2013.
- Tortzen, Chr. Gorm og Bodil Due: “Sibylle”, på Gyldendals *Den Store Danske*, sidst redigeret 02.02.2009. URL: <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=158621> (sidst set 03.12.2018).
- Worsøe, Hans H.: “Folketællinger i Nordslesvig 1864-1919”, i: *Sønderjyske Årbøger* 1964, s. 393–402.

Summary

Life Story and Storytelling: A Preliminary Study of the Southern Jutlandic Storyteller Cæcilie Magdalene Hansen (1829–1919)

The article introduces hitherto undiscovered biographical information on the storyteller Cæcilie Magdalene Hansen interviewed on the island of Als in Southern Jutland by the Danish folklore collector Evald Tang Kristensen in 1894. Three legends of Cæcilie’s folkloristic repertoire are analysed in relation to her biography and the historical time she lived in.

Cæcilie was born in the parish of Broager in 1829 as the daughter of a lodger, but soon thereafter she and her destitute family moved to a poorhouse. After Cæcilie in 1855 gave birth to an illegitimate son in the workhouse of Broager, she 1856 married the son’s father with whom she lived as a lodger and got six additional children. After her husband’s death in 1874, she remarried in 1878 with a widower from the island of Als; the island on which Tang Kristensen met her in 1894. In 1919 she died 89 years old and very poor.

In many of her legends, Cæcilie describes people’s meetings with mound dwellers; meetings that often involve her own family members as witnesses.

According to Cæcilie, her own mother from the west coast of Southern Jutland also had an extraordinary experience in which an almost biblical flood was predicted. When Cæcilie ascribes these experiences to her own family members it adds credibility to her legends.

In a larger perspective, the legends explore the otherwise unpredictable nature of threats against living conditions; threats that are especially great when you belonged to the lowest class in rural society where even small changes in weather conditions and society in general could send you on the wrong side of the hunger line.

Forfatterpræsentation

Martin Sejer Danielsen, født 1987, er cand.mag. i dansk og ph.d. fra Københavns Universitet. Danielsens nyeste forskning bevæger sig fagligt mellem navneforskningen og folkloristikken med særlig fokus på stednavne og sagn. Ud over sin ph.d.-afhandling og flere artikler i videnskabelige tidsskrifter har Danielsen publiceret bogen *Mellem stednavne og sagn: Relationen mellem stednavne og sagn på øen Samsø i teori og praksis* (2017). E-mail: martinsejer@gmail.com.

Noter

- 1 Tang Kristensen 1923–1928, bd. 4, s. 41–42.
- 2 Ibid., s. 42–43.
- 3 Ibid., s. 43.
- 4 Ibid., s. 43–44.
- 5 Tang Kristensen 1895, s. XXVIII.
- 6 DFS 1929/22, s. 187.
- 7 Holbek 1987, s. 132.
- 8 Oplysningerne om Slesvigs rurale underklasse stammer fra Schultz Hansen 1994, s. 88-90, og 2009, s. 51.
- 9 DFS 1929/1: Maj, Cecilie Magdalene; se også DFS 1929/41, æv. 2077.
- 10 DFS 1929/16, s. 6744a.
- 11 Holbek 1987, s. 132; Danielsen 2017, s. 15 ff.
- 12 Christiansen 2013, s. 67–71. Se også Adriansen 1990.
- 13 Christiansen 2013, s. 71.
- 14 Boberg 1953, s. 316–327.
- 15 Gunnell et al. 2013, s. 171–173, med referencer.
- 16 Dégh 1965.
- 17 Gunnell et al. 2013, s. 172.
- 18 Holbek 1981.
- 19 DFS 1929/16.

- 20 Christiansen 2013, s. 128.
- 21 Danielsen 2017, 2018a, 2018b; Tangherlini 1994, 2007, 2008, 2013.
- 22 Tangherlini 1994, s. 3–22, 2007, s. 9–10.
- 23 “Caecilia Magdalena Hansen, des Hauerl: Jep Hansen | und Maria Elisabeth geboren Jensen aus Lagemaj bej | Eikensund, ehel: Tochter.” Broager Sogns kirkebog, F 1795–1834, s. 428.
- 24 I kontraminiſterialbogen fra Broager Sogn, F 1820–1831 (ingen paginering), er ordet “Haurlings” udskrevet.
- 25 Grimm og Grimm 1991 [1854–1971], bd. 10, sp. 1286; Lorenzen-Schmidt 1996, s. 63.
- 26 Folketælling 1835 og 1840 Broager Sogn; von Schröder 1837, bd. 1, s. 145, omtaler de to fattighuse.
- 27 Jacobsen og Weitling 2008, s. 12–13; Nielsen 1944, s. 137–141; jf. Danielsen 2017, s. 142.
- 28 Broager Sogns kirkebog, K 1820–1846, s. 81; folketælling 1845 Broager Sogn.
- 29 Hellevad Sogns kirkebog, kontraminiſterialbog, FVD 1835–1881, s. 68.
- 30 Broager Sogns kirkebog, F 1834–1856, s. 452.
- 31 Nielsen 1944, s. 116.
- 32 Ibid., s. 116–136.
- 33 Broager Sogns kirkebog, V 1850–1890, s. 53.
- 34 Folketælling 1860 Broager Sogn.
- 35 Broager Sogns kirkebog, F 1857–1876 (ingen paginering); tre børn fødes henholdsvis 17.06.1865, 16.11.1868 og 29.07.1871.
- 36 Broager Sogns kirkebog, D 1840–1876, s. 520.
- 37 Broager Sogns kirkebog, V 1850–1890, s. 241.
- 38 Worsøe 1964.
- 39 DFS 1929/16, s. 6746b–47a; Tang Kristensen 1928–1939, bd. 1, nr. 905.
- 40 DFS 1929/1: Maj, Cecilie Magdalene.
- 41 Notmark Sogns kirkebog, kontraminiſterialbog, FKVD 1904–1935 (ingen paginering); Notmark personregisterfører (biregister), døde, 1919, nr. 2.
- 42 “Lebte in großer Armut, hinterließ einer Ehemann, mit ihm sie (zum 2. Mal) verheiratet war, der einige Jahre junger ist als sie”, Notmark Sogns kirkebog, kontraminiſterialbog, FKVD 1904–1935 (ingen paginering).
- 43 Notmark Sogns kirkebog, kontraminiſterialbog, FKVD 1904–1935 (ingen paginering).
- 44 Holbek og Piø 1979, s. 106; Piø 2009.
- 45 Jf. Holbek og Piø 1979, s. 106.
- 46 Tang Kristensens 1892–1901, bd. 1, 1928–1939, bd. 1.
- 47 Danielsen 2017, s. 256–258.

- 48 Skærbæk Sogns kirkebog, FKVD 1779–1814, s. 271; Broager Sogns kirkebog, D 1840–1876, s. 309.
- 49 Skærbæk Sogns kirkebog, FKVD 1779–1814, s. 271.
- 50 Skærbæk Sogns kirkebog, kontraminiertbogen, FKVDJTA 1814–1827, s. 342–343.
- 51 Tang Kristensen 1892–1901, bd. 1, s. 419 ff., 1928–1939, bd. 1, s. 259 f.
- 52 DFS 1929/16, s. 6746b–47a; trykt Tang Kristensen 1928–1939, bd. 1, nr. 905.
- 53 Christiansen 1958, s. 109–113; af Klintberg 2010, s. 192–197; Lindow 2008; Møller 1940, s. 233–260; Tang Kristensen 1892–1901, bd. 1, s. 299 ff., 1928–1939, bd. 1, s. 187 ff.
- 54 Feilberg 1886–1914, bd. 3, s. 252: s. 252.
- 55 JO, jyllands(-).
- 56 Tangherlini 1994, s. 312.
- 57 JO, boldekedel.
- 58 DFS 1929/41, æv. 1675 (trykt Tang Kristensen 1895 nr. 54) og æv. 1676 (omtrent lig med æv. 2077).
- 59 JO, gammelfader.
- 60 Broager Sogns kirkebog, FVD 1779–1795, s. 53.
- 61 Boberg 1934, s. 7–8, 1962, s. 43; Holbek og Piø 1979, s. 108 og 236; Piø 2009.
- 62 Boberg 1962, s. 43.
- 63 Boberg 1934, s. 16–52, 1962, s. 43. Se mange eksempler hos Tang Kristensen 1892–1901, bd. 1, s. 83 ff., og 1928–1939, bd. 1, s. 66 ff.
- 64 Dalberg og Kousgård Sørensen 1979, s. 131.
- 65 ODS, Nissepuge og I.Puge,1.
- 66 Foster 1965, s. 296–297.
- 67 Lindow 1982.
- 68 Jf. Lindow 1982, s. 269, med henvisninger.
- 69 Boberg 1962, s. 49.
- 70 Danielsen 2017, s. 137–203, 2018b.
- 71 Schultz Hansen 1994, s. 17–22, 2009, s. 26–35.
- 72 Danielsen 2017, s. 175–196.
- 73 Dégh og Vázsonyi 1974, s. 227–231.
- 74 Ibid.; Oring 2008, s. 133–135.
- 75 Oring 2008, s. 135.
- 76 Boberg 1934, s. 8.
- 77 DFS 1929/16: 6746b–47a. Trykt version: Tang Kristensen 1928–1939, bd. 1, nr. 905.
- 78 DS 5, s. 471; Top.Sam. 3118.

- 79 ODS, Sibylle; Tortzen og Due 2009.
- 80 Tang Kristensen 1892–1901, bd. 2, s. 339 ff., 1928–1939, bd. 2, s. 235 ff.; jf. Feilberg 1886–1914, bd. 3, s. 697.
- 81 DFS 1929/16: 6768a–b; trykt: Tang Kristensen 1928–1939, bd. 2, del G, nr. 272.
- 82 Tang Kristensen 1892–1901, bd. 2, del G, nr. 375.
- 83 Danielsen 2017, s. 85–114.
- 84 Jf. Riismøller 1985, 18–29.